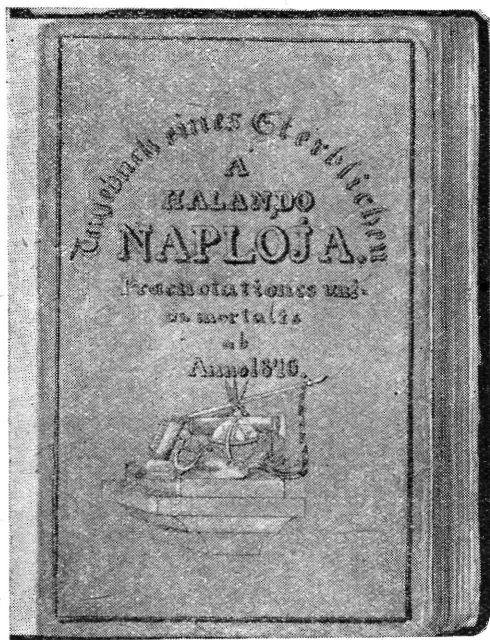

SOMLYAI ISTVÁN
48-AS HONVÉDTISZT NAPLÓJÁBÓL*

Régóta ismerjük azt az egyszerű igazságot, hogy nagy idők, hősi korszakok, nagyszerű hősöket, cselekvő jellemeket formálnak ki maguknak. Nagy mozgalmak vezérei a jövőt tervezve, tudatosan tanulva készülnek hősi szerepükre, vezéri feladatukra. Petőfi Sándornak évek óta — saját bevallása szerint — állandó olvasmánya, bibliája volt a francia forradalmak története. A nagy francia forradalom hősei néztek rá szobája faláról, amikor a nemzet nagyszerű forradalmát tervezte. Vasvári Pál éveken keresztül figyelte, sajátította el a rettenthetetlen jakobinus hősök jellemvonásait, vérebe ivódott már, és hősei jellege szer-

int cselekedett, amikor elérkezett a cselekvés ideje. Kossuth Lajost nem törte meg börtöne, Táncsics Mihály lelkesebben mint valaha folytatta harcát, amikor a márciusi ifjúság kiszabadította börtöne falai közül.

* Somlyai István 1848. július 16-án fogott fegyvert a haza védelmére, 1849. február 3-ig önkéntes nemzetőrként vett részt a délvidéki harcokban; a tavaszi hadjárat idején a 3. honvédszászlóalj tisztje volt, annak a zászlóaljnak a tisztje, amely hősiességével, bátor helytállásával nagymértékben hozzájárult a tavaszi hadjárat sikereihez; 1849. június elején főhadnagyi rendfokozattal áthelyezték a Léván alakult 100. honvédszászlóaljhoz és ennek soraiban szolgált a szabadságharc tragikus bukásáig.

Mit érnének azonban a hősök a forradalom önfeláldozó, lelkes tömege nélkül? Győzhetett volna a márciusi ifjak lelkes kezdeményezése, ha nem áll mellettük a pesti forradalmi tömeg? Bátran válaszolhatjuk, hogy nem! A forradalom vihara átalakíthatja, felemeli, megváltoztatja a tömeget is. A gyermek elhagyja az iskolapadot, a beteg eldobja mankóját, mint a vén zászlótartó, Petőfi apja is tette, s a forradalom védelmére siet.

Ezrek és ezrek támadtak fel Kossuth lelkes toborzó szavai nyomán. A tizennégy éves honvéd tüzér még haldokolva is azt kérdezte: Bácsi, talált-e az ágyúm? s a megnyugtató válasz után nyugodtan hajtotta örök álmra a fejét. Büszkék lehetünk honvédeinkre; a mi hősi elődeink az a szegény munkások, akik csekély fizetésüket ajánlották fel a fiatal honvédseregnek, de feláldozták, ha kellett, utolsó csepp vérüket is. A forradalom, a szabadságharc mérföldekkel haladó útjeme alakította át az előttünk fekvő napló írójának nyugodt életét is. A forradalom előtt a fiatal diák, majd a fiatal mérnök kedves, néha szinte idilli éveit élte, a szabadságharc bukása után családot alapított, s a mindennap nehéz küzdelmeit vívta. Egyszer volt életében rendkívüli ember, egyszer volt a harc félelmet nem ismerő bátor fia, 1848—49 nagyszerű idejében. Ez a rövid időszak világította meg egész életét. A mindennapi embert is felemeli a nagy idők élménye, ezt olvashatjuk az előttünk fekvő lapokról.

Somlyai István életéről keveset tudunk. 1823-ban született a Hont megyei Kemencén. Főiskolai tanulmányait Selmecbányán végezte, itt kapott mérnöki oklevelet 1847-ben. Ezután keres állást, emiatt utazik Esterházy herceg birtokára, a Sopron megyei Kismartonba, utazása közben leírja a Fertőt. A szabadságharc kitörésekor épp a Bácskába utazott, itt vállalt földmérői munkát.

1848 júliusában Bogsánybánya önkéntesei közé állott és a világo si tragédiáig végigküzdötte a szabadságharcot. A fegyverletétel után, mint annyi más tisztet, őt is besorozzák közkatonának a soproni származású Benedek tábornok osztrák ezredébe, innen egy éven belül sikerül szabadulnia. Hosszas utánjárás után elbocsátják Tyrolban állomásozó ezrede kötelékéből. Tyrolból egy érdekes, naplójában megőrzött bejegyzéssel távozott. 1850. XI. 9-én írja be a halli Aloys Reisaehér Somlyai naplójába a következő emlékmondatot: „Für die Freyheit und Recht mein Leben!” Úgy látszik a magyar kényszerkatonák meg a fiatal I. Ferenc József Ausztriájában is szereztek híveket a jognak és szabadságnak! Somlyai István 1850. XII. 12-én érkezett Pozsonyba, végetért a nagy kaland! Ezután munkás polgárember lett belőle, hazatérése után három hónap múlva megnősült. Ettől kezdve csak gyermekei születéséről tudósít, a szabadságharc nagy élményéről hallgat. A régi hangot csak negyedik gyermeke, Vilmos fia születésekor üti meg mégegyszer. Fiától azt kívánja, hogy „tartsa szemei előtt Tell Vilmos sveici hős életét és tetteit”. Somlyai István első házasságából 8, majd 1872-ben kötött második házasságából 4 gyermek született. Már remegő kézzel kezdte összeírni a család genealogiáját 1880-ban, családfájukon ő „István IV, 1823, mint mér-

nök" feljegyzéssel szerepel. A napló utolsó bejegyzései az 1882-es évből származnak, minden bizonnyal ebben az évben meg is halt. Ezek az adatok a szerző naplójából kereshetők össze.

Ha életéről nem is, de gondolkodásáról, világszemléletéről még kiolvasható egy és más sorai közül.

Somlyai István akkor született, amikor Európa zsandárja, a Szent Szövetség még el tudta folytatni a népek forrongását, 7 éves volt a franciaországi forradalom idején, ifjúsága és férfivé érése alatt Európa megtelt forradalmi feszültséggel, az ifjú Magyarország fiai tudatosan készültek a forradalomra és várták az idők beteljesülését.

Ebből a forradalmi feszültségből és tudatosságból Somlyai István naplójában keveset találunk. A 40-es évek forrongása, készülődése azonban felette sem suhant el nyomtalanul. Addig sohasem jutott el, mint kora legjobb fiai, nem tudott kinőni sohasem környezetéből, a birtokos kisnemesség világából. Hogy mégis messzebb jutott el, mint a saját osztályának számos tagja, ezt talán a polgári foglalkozás választása magyarázza meg. A fiatal mérnök, aki már csak 9 darab szántó és 2 rét birtokosa, egyfajta szociális romantikával nézte a népet. Már naplójának háromnyelvű címe: (német, magyar, latin). A Haladó Naplója is Lamennais abbé híres munkájára, a *Les paroles d'un croyantes-re* emlékeztet. Somlyai István szerette a népet, de egyfajta patriarchalis szeretettel. Utazása közben így ír a nyitrai kapásokról: „Nyitra mellett számos kapásokkal jövénk szemközt, kik a fáradságos munka után siettek kedves övéik közé”. Hangulatos, megkapó képet tud keríteni két szerelmes parasztfiatal beszélgetéséről is. „...a fulula azonnal elnémula, mint midőn a szellő eláltával a falavelek suttogása is megnémulnak, s a fiatal lehetét látszott lesni a csevegő kis nőnek.” Még addig a megállapításáig is eljut, hogy a dolgozó nép „munkájának végső eredményéről, mint annyi herékét a többi osztálokat is táplálja”; azonban siet hozzátenni: „megvannak ezen népnek is maga enyhítő örömei”. A zaiugrói posztógyár tulajdonosát a munkások atyjának tartja, és 1848 március lelkes napjaiban zavarok kitörésétől fél, „ilyetén esetekben beállni szokott rendetlenségektől, ami egy utazóra veszedelmes, féltem”. Nem hiszem, hogy 1848 előtt a jobbágyok felszabadítása megfordult agyában.

Kedves költője Garai, őt idézi két helyen is. Az isaszegi csata leírásakor „A vész szelleme” c. versének két szakasza kerül a naplójába. Petőfi neve elő sem fordul. A világosi fegyverletétel után pedig az 1842-ben írt, de teljesen ideillő Vörösmarty verset, Az elveszett ország-ot írja le. Ha már szellemi érdeklődését vázoljuk, megemlíthetjük, hogy barátja volt a magyar színielőadásoknak, de kényszerkatonasága idején a német operettek is megnézte, és hazafelé utaztában, Bécsben Schiller-előadást látogatott. Rendkívül részletesen, szinte leltárszerűen írja le a kismartomi kastélyt és az innsbrucki képtárat. Ez a részletező, adatszerű közlés — ha ugyan egyáltalán lehet jellemzően egyéni stílusról beszélni Somlyai esetében — keveredik egyfajta dagályos, szóvirágos, lelkesedő, romantikus stílussal, amely helyenként azért a találó hangot is megüti.

Különösen jellemző ez naplójának első részére. Említi vadászatait, de körképszerűen részletes természetleírást ad. Megírja látogatásait, Motositzky Pál ismerőse névnapján házi színielőadást látott. Ír selmeci diákéveiről, István főherceg 1847. VIII. 31-i pesti fogadásáról, a szolnoki vasútvonal ünnepélyes megnyitásáról. Közben terjedelmes, érzelmes elmélkedéseket iktat be (részben Laurence Sterne Sentimental Journey-ének hatására, ebből idéz is), minden érdeklí, minden lelkesíti, de főleg a romantikusan felfogott nemzeti múlt. Idézzük mutatóban néhány sorát: „Az omladozó, már erejökben megfogyott falak, melyeknek nemcsak Mátyus (Csák Máté) idejében, hanem most is az elemekkel vívniök kell, a bástyák hegyes tornyaikkal most is örködni látszanak.”

Ilyen idilli körülmények között folyik Somlyai István élete 1848-ig. Végigtáncolja a farsangot, semmit sem tud a pozsonyi országgyűlési vitákról, semmit sem érez egy forradalom előtt álló ország feszültségéből. Március 18-án meglepetve jegyzi fel: „Az egész népet reform szellemétől áthatva találtam.”

Érdekes ezután fejlődését figyelni. Magánügyeit egyre ritkábban említi, de ír Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezéséről és működésének kezdetéről, feljegyzi, hogy az új nemzetőrség fegyvert kapott, hogy elégették Pesten a Szabadság téren a sajtórendeleteket, mert korlátozták a sajtószabadságot. Március végén elutazik még földmérnöki munkára, de a haza hívását követi, 1848 júl. 16-án Bogsánybánya önkénteseivel az ellenség ellen indul. Ettől kezdve naplója hangja is férfiasabb lesz. Hosszú leírásokat nem találunk már, csak szűkszavú feljegyzéseket. A napló írójának nem volt lehetősége széplélek módjára elmélkedni.

A rövid feljegyzések is hű és pontos adatokat és egy jellemző hangulatképet adnak a bánáti harcok állásáról. Pontos összképet nem kaphatunk Somlyai István naplójából, azonban az ő sorai közül is kiolvasható, hogyan vívta a magyarság élet-halálharcát a rátámadt nemzetiségekkel, akiket a kamarilla aljas politikája uszított ránk, hogy elnyomja fiatal szabadságunkat. Ameddig a magyarok ki nem vonultak a Bánátból, Fehértemplom környékén tartózkodik egységével. 1848. szeptember 18-án jegyzi fel, hogy Udvarszállás magyar helység lakosságát legyilkolták a szerbek. A magyarok Omoldován löttek agyon 3 szerb felkelőt, a többiekre rágyújtották a házat. Jám községben szomorúan elmélkedik egy széttépett, felgyújtott könyvtár láttán. Hiába büntették keményen a gyújtogató rakasdiai lakosokat, a nemzetiségeket megfélemezni nem tudták. Somlyai is tudja, hogy ki a bűnök okozója, a fellázított szerbek, románok a kamarilla megtévesztett eszközei. Ezt írja róluk: „Ezen fanatizált oláhság a Kamarilla eszközei.” Hiába büntetett a magyar katonaság agyonlövétéssel, felakasztással, 1849 januárjában ki kellett vonulniok a Bánátból. Velük mentek a magyar családok is a bizonytalanba, biztos maradásuk úgysem lett volna. „...szegény üldözött családok szekérre rakva didergő hidegben költözének el lakóhelyeikről, ezer szekér követte a harcba siető daloló harcosokat.” Felemelő ez a helytálló férfias hang.

Az 1848-at megelőző szentimentalizmusnak nyoma sincs már Somlyai naplójában. A hazáért mindent vállalnak: „Mindez a hazáért és a szabadságért történik!”

Ha valamit leír a szerző azt már a valóságábrázolást megsejtve írja. Sorából kihallik „sikoltása és remegése a hajadonoknak, öregek nyögése, áthasítva fegyver csörgésétől”. Ezt a szűkszavú, de emberi hangot őrzi meg Somlyai a visszavonulások leírásakor is. A távzsi hadjáratot a III. zászlóalj tisztjeként harcolja végig és mint akinek kevés az ideje, jó-részt csak az egyes csaták vázlataival örökíti meg életének ezt a szakaszát; egyre kevesebb a szöveg, és egyre több a vázlat. Somlyai István lelkismeretes, megbízható rajzokat készített azokról az ütközetekről, csatákról, amelyekben részt vett. A csatákat állások szerint, több mozzanatban rajzolta le, mégpedig valószínűleg a helyszínen vázolván, később pedig tussal pontosan kidolgozva. Vázlatai szemléltetőek, de nem elég pontosak; aránytalanságok, torzítások is előfordulnak és több vázlat nem szabályosan van betájolva, mégis a csata, ütközet lefolyásáról sokat mondanak a hadtudománnyal foglalkozónak. Somlyai nagyon szerette Bem tábornokot, Bem atyusának is nevezi, Markáns képet rajzol róla, Bem az utolsó percig kitartott. Mikor Kossuth Lajos, távozásakor a hatalmat átadta Görgeynek, és ez a fegyvert le akarta tenni, Bem így szólt a napló szerint tisztjeihez: „Nékünk kötelességünk utolsó csepp vérig harcolni és a kormányt és hazánkat visszaszerezni!” Vécseyről és Görgeyről nem volt jó véleménye. Az utóbiról feljegyzi, hogy a szóbeszéd szerint Görgey az osztrák cár vejét, Leichtenberg herceget akarja királynak kikiáltani. Bírálja Vécseyt is, mert megtagadta az engedelmisséget, és „rettentő ügyetlensége” folytán csapatai még az ágyúkat is kénytelenek voltak elhagyni.

Ezután már csak a világi tragédia következett. Az ország megaláztatottságának és kiszolgáltatottságának hű tükörképét látjuk, amikor Somlyai kényszerkatonaságának kezdetéről olvasunk. Az osztrák hadseregbe kényszerített honvéd tisztek rájuk szegezett ágyúk és szuronyok fenyegetésére „esküdtek fel” a császárnak.

Somlyai István ezután egyéves ausztriai tartózkodásáról ír naplójába. Az Ausztriába hurcolt magyarok helyzetéről nem tudunk meg semmit, úgy látszik, a szerző nem is mert ilyen irányú feljegyzéseket tenni. Egy helyütt panaszkodik csak keserűen, hogy a rab sorsa a néma hallgatás — ez a némaság sokat enged sejtetni akkori életéről. Hazatérése után írt, a házasságára és gyermekeire vonatkozó sorai már nem tartoznak a történelemtudományra.

Néhány szót még kiadásunk alapelveiről. Somlyai István naplójának csak a szabadságharc 1849-es eseményeire vonatkozó részét közöljük, a naplót teljes egészében közölni felesleges. Felesleges pedig azért, mert az 1846-tól 48-ig írt része csaknem kizárólag magánjellegű, sem az olvasó, sem a kutató számára nincs mondanivalója. E két év rövid összefoglalását adjuk a bevezetésben. Egyrészt a közlemény korlátozott terje-

delme miatt, másrészt mivel a délvidéki harcok bonyolultságára a napló erre vonatkozó részei inkább hangulati, mint ténybeli felvilágosítással szolgálnak, ennek a résznek a közlését is mellőzzük. Az 1849 után leírt évek még ennyit sem mondanak, csak családi eseményeket találunk a naplóban.

A napló kiadott részét a tartalmilag hű közlésmód alapelvei szerint adjuk ki. Somlyai István helyesírása teljesen következetlen, nem alkalmazkodik sem az 1832-ben megjelent első helyesírási kézikönyvünkhöz („Magyar Helyesírás’ és szóragasztás’ főbb szabályai”), sem más szabálygyűjteményhez. Igekötőit az igével hol egybe, hol külön írta, a tárgyat néha egy, néha 2 t-vel jelölte, és bizonyos fokig következetlenül i-zó nyelvjárást használt (ijjeli ör, firfi, megnizni stb.). Mivel ebben is, és a hosszúság-rövidség megjelölésében is teljesen öletszerűen járt el, helyesebbnek tartottuk, ha a tartalmilag hű közlésmód figyelembevételével a napló helyesírását — ahol csak kellett — a mai helyesíráshoz közel hozzuk.

Reméljük, szövegkiadásunk újabb használható adatok birtokába juttatja történettudományunkat, és örömet szerez nemzeti múltunk barátainak is. Ez lenne munkánk legkedvesebb jutalma.

* * *

1849. január 23-án az egész magyarság az áldott Bánátból kihúzódott;¹ szívre ható volt, és mély sóhaj szólalt az éghez, midőn a szegény üldözött családok szekérre rakva a didergő hidegben költözének el lakóhelyükről; ezer szekér követte a harcba siető daloló harcosokat, kik közül sok mint a hattyú haldokló nótáját daloló, — azonban mindez a hazáért és a szabadságért történik.

Január 23-án Lovrinra, január 24-én Perjámosra érkezénk, mely helységek németek által lakva csinosan vannak építve, és a népnél a jólét uralkodik. A népfaj szálás és csinos képű, a nők enyelgők és csipős beszedéik által mulatságosak.

25-én Szaderlakon háltunk, honnét ezen nap reggelén elindultunk és az egész bánátusi erő Új-Aradra húzódott. Kellemes volt ezen erő tódulását a várat ostromló ágyúk durrogásai között szemlélni — a várat Gaál tábornok² már 23-tól kezdve folyvást lövette —, azonban az idő meglágyulván, a Maros zajgani kezdvén, az ostromot igen megnehezíté.

Századunk Új-Arad mellett (Dreisnitz-en³) előportya szolgálatra húzódva, hol egész január 29-ig fekvődtünk, honnét ezen nap Kis-Sz.

¹ Az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849 elején az erők összpontosítása céljából a dél-magyarországi hadsereget is felrendelte a Tisza középső szakaszához. Erről az átcsoportosításról számol be Somlyai naplójának ebben a részében.

² Gaál Miklós tábornok.

³ Dreispitz község Saágh (Segenthau) néven szerepel a Schedius és Blaschnek által szerkesztett, 1847-ben kiadott Magyarország térképén. A naplóban szereplő helységneveket — egy-két esettől eltekintve — ennek alapján közöljük.

Miklósrá indulánk. Február 3-án Új-Aradra jöttünk és a III-dik honvédszászlóaljhoz való csatlakozás történt.

4-én Új-Aradról Batonyára masirozánk.⁴

Február 5-én Tót-Komlóra.

Február 6-án Orosházára, hol 7-én szünnapunk vala. Ezen vidék róna, a földművelést tenyésztik, népe magyar ajkú, hön érez a szabadságért, és a gyalogolástól elfáradt honvéd ereibe lelkesülésüktől ismét új erő gyűl. — Tót-Komlósról Orosházára gyalogolván, keresztül mentünk a híres Mezőhegyesi pusztán, melynek táblái eleven sövényel 3 ölnyi szélességre kőrisha csepöttékből vannak egymástól elkülönözve, a táblák szélei számozva.

Február 11-én Szentésre húzódtunk, hol 15-ig állomásolánk; ezen nagykiterjedésű várost a B. atyafiak tornyáról egész vidékével igen jól láttam; a Tisza kanyarodásai, a roppant rónaság, nagyszerű látvány vala. Ezen város, valamint a többi itt fekvő városok a tavaszi időkben járhatatlanok.

Február 15-én Mindszentre érkeztünk.

Február 16-án Vásárhelyre⁵ jövénk be tanyak között, mely vidék a váltó gazdaság felvirágoztával dúsan jövedelmezend, honnét február 17-én Szegedre masirozánk a nádasokon keresztül vezetett töltesen, hol a Tiszán átkelvén, melynek jege még ekkor el nem indult, különös az, hogy partjain és szélein semmi kövecset, mint más folyóknál, nem vevék észre...⁶

Február 20-án, a farsang utolsó napját K. K. hölgy társaságában töltem el, kinek gyengéd és fogékony lelke, szemmel nyugtató, bájoló vonásai, sudár termete és érdekes társalgási modora, mely hölgyi báj emelő szigorral vegyítve vala, a hasonszenv legnagyobb mértékére ragadának.

Február 26-án Szegeden parancsolatot kaptunk a holnapi előkészülethez. — E nap délutánján elbúcsúzik azon kedves lénytől, ki gondolkodásom Szegeden létemkor magához csatolá; ezen kedves lény bizodalommal, mi engem boldoggá tett, viseltetek irántam, és azon reményben távozik el bájoló körétől, hogy az életben még egyszer találkozva az ezenül velünk történeteket elreglendjük.

⁴ Hegyesi Márton: Az 1848—49-iki harmadik honvédszászlóalj története (Bp. Franklin Társulat, 1898.) c. művében (100. o.) részletesen ismerteti a bánáti sereg — ezen belül a 3. honvédszászlóalj — Aradról történt elvonulásának időpontját és a csapatok menetvonalát. A napló adatai nem minden esetben egyeznek Hegyesi adataival; ez, véleményünk szerint, abból adódik, hogy Hegyesi következtelenül egyszer a főerő indulási vagy beérkezési időpontját közli, máskor pedig a 3. zászlóaljét. A napló tisztázza az időpontokat, amelyekben sok esetben Hegyesi is bizonytalanodik.

⁵ Hód-Mező-Vásárhelyre.

⁶ Hegyesi idézett művében (101. o.) február 14-re teszi a 3. zászlóalj Szegedre érkezését. Véleményünk szerint a napló adatait kell elfogadnunk, mert a napló ellenőrizhető adatai megfelelnek a valóságnak. A helytörténeti munkák nem tüntetik fel a 3. zászlóalj Szegedre érkezését és megnehezíti az adatok ellenőrzését Damjanich állásfoglalása az OHB azon utasítását illetően, melyben egy dandárnai erő Szegedre küldését rendelte el. Damjanich ugyanis ezt az utasítást csak részben hajtotta végre, amint ezt Dembinskihez küldött 1848. febr. 25-én Cibakházán keltezt jelentéséből is megálapíthatjuk.

Február 27. Reggel 9 órakor gőzhajóra ültünk, mely harcosokkal terhelve győzelmesen hasítá a szőke Tisza habjait, míg a lelkesült szegedi nép kalapot emelve győzelmet kívánt harcainkban. Ez nap este Szentestre jövénk.⁷

Március 1. Szentestről Kun Sz. Mártonba masirozánk. Ez nap reggel hó esett, és holt színével elérítte bennünket, azonban a meleg nap heve csakhamar felolvasztá ezen szomorú képet előttünk.

Március 2-án Czibakházára jövén, itt a Tisza mellett táborba szállotunk azon híd előtt, hol a Schwarzenberg ezrede⁸ oly vitézül viselte magát, az ellenség körmei közül őrnagyát, Leiningent visszazabadítá...⁹

Ez éjjel egy erős stráfpatrolt¹⁰ tevénk.

Március 3-án Tiszaföldvára valánk beszállásolva, honnét március 4-én ismét Czibakháza előtt, már a Tiszántúl szállánk táborba két fő vonalban, Damjanich tábornok vezetése alatt.

Ezen éjszaka a Tisza jobb partján Szolnok felé haladtunk...

Március 5-én Szolnoknál győztünk...¹¹

Lelkesült csapataink a zápor golyók ellenére — szuronnal támadák meg az ellenséget, és az elhagyván helyét, vad futásban keresé menekvését, és sokan a Zagyvában találá (menekvését) sírját. — Tőle 11 ágyút, számos bagázsia szekereket és 246 foglyot fogánk el. — Mink is több halottat és sebesültet számolunk. Többi közt a III. zászlóalj 14 holtat és 37 sebesültet számlált, és Nihold segédtsízt¹² lováruul lelövetvén, Gosztonyinak¹³ kezét kartács vette el.

Március 7-én elhagytuk Szolnokot, mivel igen nagy erő kívántatott ennek megőrzésére.

8-án Földvára húzódtunk és innét újra Czibakházára, hol egész március 18-ig feküdtünk, mely nap Körös felé egy expedítiót tevénk, melyből azonban 19-én hátrálánk és 20-án Török Sz. Miklóstra mentünk, hol 21-én Wysocki brigádóbest¹⁴ szemlét tartván.

22-én Kenderesre¹⁵ siettünk; ezen tiszavidéki tájék róna, dús szántó-földekkel és legelőkkel bővelkedik.

⁷ Hegyesi szerint (i. m. 101. o.) február 21-én távozott a 3. zászlóalj Szegedről és a naplóban feltüntetett időben (február 27.) már Czibakházán táborozott. A napló adatait igazolja Hegyessel szemben az a jelentés, melyet 1849. február 28-án Damjanich Szentesen kapott Czibakházáról. A jelentés arról tájékoztatta Damjanichot, hogy „a híd a tüzérség átkelésére elkészült”. Damjanich csapatainak egy része tehát ekkor még Szentesen volt. — Az idézett jelentés 1. Hadtörténelmi Intézet Levéltára. Az 1848–49. évi magyar forradalom és szabadságharc iratanyaga, 10. fasc. 243. sz.

⁸ A Schwarzenberg nevet viselő 19. gyalogezred 3. zászlóalja február 24-én visszaverte a czibakházi hídfő ellen indított császári támadást; a harc közben a zászlóalj parancsnokát, gr. Leiningen őrnagyot, az ellenség foglyul ejtette, de katonái vakmerő rajtaütéssel kiszabadították parancsnokukat.

⁹ Somlyai két vázlaton ábrázolja a czibakházi tábor.

¹⁰ A Strafpatrouille népies változata; mai kifejezéssel „karhatalmi járőr” — a környék ellenőrzésére kiküldött járőr.

¹¹ A napló három vázlaton három mozzanatban ismerteti a szolnoki csatát.

¹² Nichold Pál főhadnagy, a 3. honvédezászlóalj segédtsízte.

¹³ Gosztonyi István százados.

¹⁴ Wysocki József lengyel szabadságharcos; 1848. november 20-tól őrnagy, később ezredes, 1849. május 6-tól tábornok.

23-án Kunhegyesre menvén ott állomásolánk; ezen nagy kiterjedésű helység közepén emelkedik magosan a Hild¹⁵ által épített görög modorú református templom.

Innét 24-én Madarason keresztül, s így a Nagy-Kunságon keresztül haladánk; ezen népfaj közép testalkatású, gömbölyű arcmetszés ékesíti; a férfiak között több a csinos, mint a nők között; ezen nap egész Tisza-Szőlősig haladánk az időnek zordon havas szél süvöltése mellett, hol ezen hó 25-én szünnapot tartottunk.

Március 26-án Tisza-Szőlősről a Tisza bal partján fekvő rétek szélében, melyek ereiben a szárnya vad csapatjai egyik a másikat riasztá fel, Tisza-Füreden keresztül haladánk, melynek utcáin alig gázolhatánk át a bokát meghaladó sár miatt, mely falu melletti Tisza híd kútfejét Görgey altábornok ekép erősíté meg...¹⁶

A poroszlói országút oly rossz állapotban volt ezen időszakban, hogy életemben egyik legrosszabb utat itt láttam. Poroszlóba, az ellenségtől egészen már kirabolta, még ez nap beérünk, hol 27-én és 28-án szünnapunk vala.

Március 29-én Mező-Tárkányra indultunk. Az út a különben is vizenyős rétségeken a többnapos esőzés által majdnem járhatatlan lett; ezen rónákról már jól kivehetők az Eger városa mellett elnyúló Mátra bércei.

Március 30-án Füzes-Abony helysége mellett, (melynek temetőjében 50 ölnyire a kápolnai csatában elesetek szunnyadnak, sírjaik halmjai a föllebbi távolságra egyenes vonalban kiterjednek), haladánk el. Innét ez nap még Kerecsendre menénk; itt kezdődnek a nagyszerű Mátra hegyeinek előhalmjai.

31-én Halmajra jövénk. Ezen délnek nyúló völgy meg van rakva helységekkel, és így az elszállásolásra és a fő osztályok összpontosítására, mivel az ellenség szemei előtt fedve van, igen alkalmas volt.

Innét április 1-én Gyöngyösre menénk be a nép legnagyobb örömére; ezen népes és csinos városban mulatánk.

Április 2-án Arokszálláson keresztül egész Hatvanig nyomulánk, hol Görgey tábora Wysocki 1/2 divíziójával¹⁷ és így mindössze 5 ágyúteleppel visszavert 12 ezer embert, 10 ágyúteleppel.¹⁸

¹⁵ Hild József építész (1789—1867).

¹⁶ A napló előbbi és következő sorai az utak állapotáról közölt adatok miatt érdekesek. Ugyancsak figyelemre méltó a tiszafüredi hídfo megerősítéséről készített vázlat is (1. napló, márc. 26.). A vázlat szerint ugyanis a hídfo sáncokkal is meg volt erősítve, amiről eddig nem volt tudomásunk.

¹⁷ Damjanich Wysocki parancsnoksága alatt a III. hadtestből a következő erősítést küldte: a 9. honvédszállóalját, a 19. sorgyalogezred 3. zászlóalját, a 3. huszárezredet és a lengyel légiót.

¹⁸ L. 1. sz. vázlat.

Az 1. sz. vázlat szövege:

Magyarázat:

a) Görgey serege.

b) Damjanich középső hadtestéből az előcsapat Wysocki alatt.

c) A császári sereg Schlick vezérlete alatt b-től átszárnyalván visszavonulásra kényszerítettett.

3-án Hatvanból Jászberénybe masirozánk, hová este 10 órakor jutotunk be. Ezen városka várakozáson felett csinos, és kivilágítással fogadott.

4-én a tápió-bicskei homok dombikok előtti hídszorulatnál erős csata volt, hol Klapka tábora megszaladván, mink verénk, a III. és IX. honvédszázlóalj, az ellenséget vissza.

Magyarázata a tápióbicskei csatának április 4. 849.¹⁹

I. moment: A) Klapka 10 000 emberből álló csapata vigyázatlanságáért Jellasicstól visszaveréssel lakolt és 6 tizenkét fontos ágyút veszített, valamint a d) hidat az ellenség elfoglalta.

II. Mo. Damjanich b) középtest által a híd d) vitézül szuronnal visszavétetik és az ellen c) az erdőbe visszanyomatik.

III. Mo: Az összesedett a) előcsapat oldalba kapja a már második hegyhátra visszavetett ellent, c), míg b-nek lovassága által üldöztetik.

IV. Mo: A keresztútbe vett c) ellen 2 ágyú veszteséggel és ezenkívül a lovasság által elfoglalt poggyászszekerek hiányában Gődöllő felé menkül.

Április 6. Isaszeg. „A vész szelleme.”

Köröttem üvöltnek
Amelyek uralnak
Vad harcban a vészek,
Mint annyi hatalmak.
Csak int kezem.
Lesodrom a szirtet,
Mely csúccsal eget vert,
Mint nádat az erdőt,
Mint pelyhet az embert
Odább fúvom.

Garay.

Felvilágosítása az április 6. 849. isaszegi csatának.²⁰

I. Mo: a) előcsapat kezdé és tartá a csatát, míg b) az erdőkön kifejlett, d) az ellen, borzasztó ágyúzással hátrálá a kifejlést, és a falut védelmezé.

II. Mo: a) tartja az erdő szélét, b) hibásan levonja az erejét a k) hegyhátról és a falut akarja bevenni, de d) és e) által keresztútbe vétegit, magát a k) hegyhátra visszavonja, hol elszántan és kitaró vitézséggel védelmezi magát ágyúival f) elleni²¹ lovasság ellen és szuronyaival az i) ellen²² gyalogságának megrohanása ellen.

Végre c) Görgey utócsapatától a) és b) megerősítettvén az ellen i), f), g) pontjairól visszavetetik, erős ellenállás után, midőn h) gyalogság 28 Zl.

¹⁹ L. 2., 3., 4. sz. vázlat.

²⁰ L. 5., 6. sz. vázlat.

²¹ ellenséges

²² ellenség

a falu rohammal bevételénél g) ellen lovassága által szétveretik és egyedül az árokba menti magát, valamint l) felől Aulichtól az ellen tartva éjszaka d) is odahagyta.

7-én Isaszegről csatarendben Gödöllőre húzódtunk, hol egész másik nap tanyáztunk.

8-án a volt Grassalkovich herceg kertjén Kossuth Lajos a honvédelmi bizottmány elnöke előtt defiliroztunk,²³ honnét Mogyorósra mentünk.

9-én innét Veresegyházára húzódtunk.

10-én Vác városát vettük vissza az ellenségtől; ezen csata sokkal kevesebb áldozatba került, mint a többiek.

Felvilágosítása az 1849. április 10-i váci csatát képező ábrának:²⁴

Mink, a Damjanich tábora valánk a megtámadók b). a) Klapka a hegyeket kerülé meg az ellenség útját elvágandó. c) az ellen Götz tábornok vezérlete alatt d), e) pontokat védelmező ágyúival, de innét csakhamar elveretvén f) hídfőt lövései által fedé, honnét rohammal vetetük vissza, hol a tábornok megsebesülvén elesett, végre tetemes kár okozták a) által c) útnál az ellenségnek lovokban.

11-én Vácon pihenénk.

12-én Rétságig értünk, hol táborozánk.

13-án Nagyoroszin szállásolánk.

14-én Ipolyságon menénk által az Ipolyon.

15-én Magyarádon szállásolánk...

16-án Léván keresztül Kelecsénybe menénk táborba szállandók, honnét a lévai ismerőseimet ismét láthatám egy hosszú év lefolyta után.

17-én Garamkelecsényen táborozánk.

18-án a Garamon átszállva Váradon szállásoltunk.

19-én ismét Sallóhoz²⁵ húzódván a császáriakkal összeütköztünk, ezeket megverve tőlük ezren fölül esett foglyul. A csata a következő rajzok szerint történt.²⁶

²³ Díszmenetben vonultak el a csapatok Kossuth előtt.

²⁴ L. 7. sz. vázlat.

²⁵ Nagysállóhoz.

²⁶ L. 8—11. sz. vázlat. —

A 8. sz. vázlat szövege:

I. Rajzfelvilágosítás.

a) képezé a jobbszárnyat — Klapka;

b) a közeget — Damjanich;

c) Pöltenberg alatt a balszárny leginkább lovasságból állott;

d), e) pontoknál a városra támaszkodott a császári tartalék Welden alatt.

A 9. sz. vázlat szövege:

II. Mo. felvilágosítása.

a) az ellent oldalba vette.

b) A várost az ellenségtől elfoglalván annak szakadatlan kartácstüzét vitézül állta ki, míg

d) ellen is a legjobb renddel újra a komáromi úton állt fel.

A 10. sz. vázlat szövege:

d) ellenség b) ágyúi által az általános hátrálásba kényszerítették; de azon időben e) a) szárnyunkat megtámadta.

A 11. sz. vázlat szövege:

a) által e) szétveretik és az üzésben b) résztvesz, valamint c) lovassága Esztergom felé úzi d) ellenséges csapatokat.

20-án Jászfaluig nyomulánk, melynek falva után táborozánk.

21-én Madaron szállásoltunk, honnét

22-én rég célunk és óhajtásunk pontját, Komárom várát elértük, sok fáradság és törődés után, hol egész 26-ig pihenvén, mely nap a híd elkészülvén, hajnalban a mieink átkeltek és szuronnyal verték ki a sáncokból [az ellenséget]; mi eznep reserván lévén, mind a mellett a harc végén nekünk is jutott tenni való.²⁷

Május 1-én Komáromból Tatára mentünk, ezen város közepette vagy G. Esterházy kastélya és angol kertje, mely bő forrásairól, vízeséseiről és kellemes tavairól híres, melynek habjait hattyú-sereg hasítja. — Ugyanitt láttam azon híres nagyságú hordót, mely 2130 akót foglal magában.

Május 2-án Bajnaig jövénk.

4-én Buda alá értünk, és az ide kapcsolt rajz szerint kezdtük meg az ostromot.

A következendő rajz szerint 4 24 fontossal és 2 18 fontossal töretett a rés...²⁸

19-én az általános ostrom elkezdődött és a várórség három éjjel és 3 nap nyugtalaníttatván. 21-dik májusban 3 órakor hajnalban volt a fő ostrom és 6 ponton támadtatott meg a vár. 7 órakor a várát létramászás és réseni áttörés által dicsőségesen bevettük; a mi zászlóaljunk a Bécsi kapunál mászta meg a várat, mely alkalomkor egy kartács golyó szag-gatta meg a jobb karom, melynek kigyógyítására Lévára siettem.

Június hó elején 849. a III. honvédszászlóaljtól, melynek soraiban állni mindig dicsőségnek tartottam, áttétem Léván az újonnan alakult 100. honvédszászlóaljhoz,²⁹ honnét

június 12-én rokonaim látogatandó Ohajra és Zs. Gyarmatra utazék egyetlen testvéremet felkeresendő, ki azonban minden várakozásom felett, a legnagyobb szomorúságomra epesár (cholera) áldozata lón és e halandó világból elköltözött, hagyván maga után négy árvát, Pista, János és Koszmai József fiait, valamint egy éves leányát...

²⁷ L. 12—13. sz. vázlat.

12. sz. vázlat szövege:

A szőnyi sáncokból kivert ellen d), e) pontokon vett erős állást.

a) és b) seregek által megtámadatva.

A 13. sz. vázlat szövege:

a) és b) seregek kénytelenek voltak magokat visszahúzni a sáncok alá, c) lovasságnak adtak f) által végbe vitt megszalasztások végett, hol egymásra az ellenséges seregek farkaszemét néztek.

²⁸ A naplóban két vázlatot találunk Buda ostromáról.

²⁹ A Közlöny 1849. június 16-i 133. száma közli azt a rendeletet (19452. A/h. sz.), amellyel Somlyait a hadügyminiszter a 3. honvédszászlóaljtól áthelyezte a 100. honvédszászlóaljhoz: „Az ujon alakult zászlóaljokhoz következő tisztí áttételek történtek, u. m. ... a 100. honvédszászlóaljhoz... főhadnagyokul: Somlyai Károly 3-ik, Meskó Fridrik 51-ik, Schröder Béla 39-ik zászlóaljbéli főhadnagyok áttételek.” — Véleményünk szerint a Közlöny Somlyai utónevét tévesen írja István helyett Károlynak; nem tartjuk ugyanis valószínűnek, hogy két Somlyai nevű tiszt lett volna a 3. honvédszászlóaljnál és mind a két Somlyait ugyanabban az időpontban, ugyanahhoz az alakulathoz helyezték volna át. A Közlönyben egyébként hasonló elírással sokszor találkozunk.

Június 23-án a már Váccon állomásoló zászlóaljához érek, mely e hó 30-án Pestre indult.

Innét július 1-én vasúton Ceglédre jövénk.

2-án Kőrösre, innét 3-án Kecskemétre, honnét 4-én újra Kőrösre parancsoltatánk vissza, hol gyakorolánk magunkat fegyver nélkül; innét

9-én vasrudakat kapván, ezekkel elindulánk az orosz ellen, őt hazánkból kiverendő és megsemmisítendő...

Július 10., 11., 12., 13-án Szolnokon táborozánk, hol erőnket összehúztuk, mely 20 ezeren felül rúgott, evvel az ellenséget megtámadandók, és

július 14-én Szolnokról elindulván Rékás és Újszász között üténk táborn, mely rónaságot a nagyszerű tábor egészen ellepé. Mely helyről a tábor megszolván a fegyveres erő Aszódra húzódott, mink pedig Szolnokra húzódánk vissza.

19-én újra Újszászig nyomulánk, honnét

20-án a Tiszáig újra visszamenénk.

21-én Török Sz. Miklóson, 22-én Kenderesen szállásolánk.

23-án ugyanitt tartottunk nyugnapot.

24-én Török Sz. Miklósig húzódánk vissza.

25-én Cibakházaig vonulánk, hol a Tiszán túl vevénk állomást.

26-án innét Kun Sz. Mártonig vonulánk vissza a Körös túlsó partjára.

27-én Szentesre jövénk, hol 28-án tanyáztunk és 29-én, 30-án.

31-én Mező-Vásárhelyre, hol egész augusztus 2-ig tanyáztunk.

3-án Makónál a Maroson keresztül keltünk, újra vissza a Bánátusba.

4-én hajnalra a szegedi résztül az ellenség áttört a Bánátusba, hanem ez nap vissza is veretett.

5-én Kanisa alatt áttörvén a Tiszán az ellenség is, egy 15 ezerig álló serege Makónál is állott, nehogy 3 tűz közé jöjjünk, e nap délutánján a Szegedről bennünket megtámadott ellenség ellen egyedül védelmezőleg kelle működnünk, és e nap egész O- és Új-Bébáig húzódtunk vissza.

6-án O-Besenyőnél egy ellenséges lovas erő támada meg, melyet a mieink vitézül vertek vissza, s hol Guyon tábornok megsebesült, Szeged alatt pedig Dembinski altábornagyot egy gránát sebesíté meg, mely nap egész Bánátkomlósig húzódtunk vissza.

7-én csatára húzódtunk, hol némileg megpihelve csatarendben táborozánk, a tartalék sereg fegyvertelen lévén, a csatákban nem használtatott, hanem első sorba állítván adá az előőrséget, és így célszerűen használtatva az ellenség közeledtével visszahúzódott a többi fegyveres erő az ellenséget elnémította, míg mink K. Becskerekre húzódtunk 8-án.

9-én K. Becskereken reggel 8 órakor kezdődött meg a csata, a mieink Besenováig húzódván, innét délkelet felé, a Beregszó patak túlsó felén vett a mi balszárnyunk erős állást, a tartalék sereg, mely Sz. András nyugati felén állítá magát csatarendbe; hanem mivel az ellenség a besenovai szőlőkhöz húzá erejét, a tartalék sereg is. Sz. Andrásan keresztül a

fő erővel egyesülé és a jobbszámnyat képezve álla először a golyók előtt...³⁰

Ezen elvesztett csata után a jobbszárny a legnagyobb sietséggel Gyarmathán keresztül még az éjjel Janováig húzódott vissza, éhen és szomjan, úgy hogy nyers kukoricát enni az emberektől nem volt ritkaság, és a kidőlték száma $\frac{2}{3}$ -át tette az egésznek.

10-én elsőrva, egyedül a zászlóknál látható csoportokkal előre haladni siettünk N. Lugosra, hol iparkodánk magunkat összeszedni és rendezni.

11, 12, 13-án Lugos déli részén tábort ütöttünk, Buziás felül arccal; e nap csatlakozott hozzánk 4000-re menő erő 17 ágyúval, e nap hallánk meg, hogy az oroszzi 3 hónapi fegyvernyugvás következtében a lengyelek kihúzódnak hazánkból.

14-én Buziás felé előőrökön lévén, az ellenség innét mutatkozván, mely nap megindula táborunk és egész éjjel haladva a legnagyobb sietséggel és egyszersmind fenyíték nélkül siett Facsétra.

15-én délután Facsétra érvén, azon tábor, mely azelőtt mindig a legszébb rendet tanúsítá, néptömeggé alakult. Este felé az 5. Hadtestnél, Vécsey táborán tiszti gyűlés kihirdettetett; ekkor tudtuk meg, hogy a kormány az ellenség által szét van űzve, erélyes fő kormányzónk, Kossuth Lajcs, Mehedián keresztül Oláh- v. Törökországba vevé útját, Görgey Arthur altábornagy fegyverét letevé, mely egészen leverő hír volt igazán érző és annyi viszontagságot és sebeket szenvedő hazafiak lelületére.

Bem altábornagy kijelenté, mivel a Kormány szét van űzve, nekünk kötelességünk az utolsó csepp vérig harcolni és a kormányt és hazánkat visszaszerezni.

G. Vécsey állítá: Kormányunk nincsen, nincsen pénzünk és kenyérünk, ezek nélkül harcot viselni nem lehet, és kinyilatkoztatá, hogy a Maroson átmegy és leteszi fegyverét.

Egyszersmind mellékesen hallánk, hogy Görgey az oroszsal egyesült és Leichtenberg herceg orosz cár vejét akarja királynak kikiáltani.

Augusztus 16. volt azon szerencsétlen nap, melyen ezen körülbelül még 30 000 emberből álló hadsereg végső felosztása bekövetkezett a tegnapi gyűlés következtében. Bem szólítá a vezéreket, hogy seregeikkel Dobra felé Erdélybe húzódjának, hol erős állást veend magának. Vécsey az engedelmességet megtagadá, és Soborsin és Tótvárad felé húzódott; most következett be a végső rend felosztása, a sorok és rendek megbomlottak, csoportokká átalakulva, és ment mindenki meggyőződése szerint Erdélybe v. magyar honba; a zűrzavar oly nagy volt, hogy a keserűség

³⁰ A szent-andrási útközetet Somlyai naplójában 3 vázlaton ismerteti. Bem serege ebben az útközetben csatát veszített, amiért súlyos felelősség terheli Dembinskit és Görgeyt, akik nem hajtották végre az összpontosítást elrendelő parancsot és nem csatlakoztak Bem seregéhez. A felső katonai és politikai vezetés csődje törvényszerűen maga után voná a hadsereg felbomlását, s a kialakult zűrzavaros helyzetben már a legkövetkezetesebb forradalmárok sem tudták a vég bekövetkezését megakadályozni.

egy rendet szerető embert kellemetlen érzéssel az ajkain érezteté; a legénység elhagyá zászlóját, a tisztnak mást tenni szinte nem lehetett; lehetne zászlókat látni kocsikon vinni, és most megvolt a legnagyobb rendetlenség. Még ez nap Soborsin alá jöven a Maroson jobban átúsztatandók, mint mennők; itt a nyomorúság legnagyobb fokban és legborzasztóbb alakjában mutatkozik, a meredek partróli leereszkedés alkalmával szekerek dőltek fel, melyet a sebes Maros tovább hempergete, dühösség, kétségbeesés, sírás és jajgatás hangjai egy borzasztó jelenetet idézének elő, mit az ostorok kegyetlen csattogása a vonó marha vizes bőrén halada meg egyedül.

17-én délután elindulánk innét Tótváradnak, hanem az ellenség hátsó szekereinket, melyek felette nagy számmal voltak, elfoglalta.

18-án Vécsey tábornok rettentő ügyetlensége bennünket *Fagó Popi*³¹, e vidéken legmagasabb hegyen vezetett, itt ágyúinkat kénytelenek voltunk elhagyni és poggyászaikat, úgy hogy azon hírre, hogy az ellenség újra üldözőbe vett, mindenki életét iparkodva megmenteni, poggyászon egészen itt maradt. Fölül 200 szekérrel a kár itten oly nagy volt, hogy milliókra lehet tenni, és seregünk egészen tönkre téve. Ez nap egész Buttyénig haladánk.

19-én Boros Jenőre érünk be, hol az ellenséggel, az oroszsal, Vécsey kapitulált, ennek következtében a legénység letevő fegyvereit.

20-a igen szomorú nap volt, a legénységet átadánk, mely felügyelet alá vétetett, a tisztok névsora feljegyeztetett és mink látánk, hogy tökéletes rabok vagyunk.

21-én kardunkat tevénk le, azon fegyvert, melyet édes hazánk oltalmára húztunk ki, és most halmozva ellenségtől, hogy hadseregünk egészen tönkre ne tétessen, ezek nyomorult életét hogy megmentjük, tettük amit tevénk; mert ha én meghalhattam volna, boldognak érzettem volna magamat. Még ez nap elhagyván Boros Jenőt, mink tisztok majdnem szabadon Szőlősere érünk be; az orosz tisztok legkisebb gögöt v. kárörömöt nem éreztettek velünk, sőt barátságosan viseltettek irántunk.

22-én ismét láttam, hogy azon közmondás a hasonszőrűeknél be szokott teljesedni. A varjú a varjúnak ki nem ássa a szemit. Ezt mi is érezvén, mert az orosz átadott az ausztriaiaknak; ezek már kihúzott kard között vezettek Világosra, hol a régi Világos vára alatt, a jelenleg földbirtokos lakában megvendégeltettünk, mi az éhes foglyoknak igen jól esett, és fáradtan csakhamar elszenderültem azon vár romjai alatt, melyben Dugonicstól írt Etelka és Etele regéjét anyám kiskoromban anyniször mesélé; különöse a sorsnak összeütközései.

Szőlős és Ó-palánka³² között van azon szerencsétlen hely, hol Görgey a kardját a muszkának átadá, seregével együtt augusztus 13-án 1849, az országúttól egy puskalóvénnyire eső majorban; a mi erőnk állt 45 000, az oroszoknak ereje pedig 80 000.

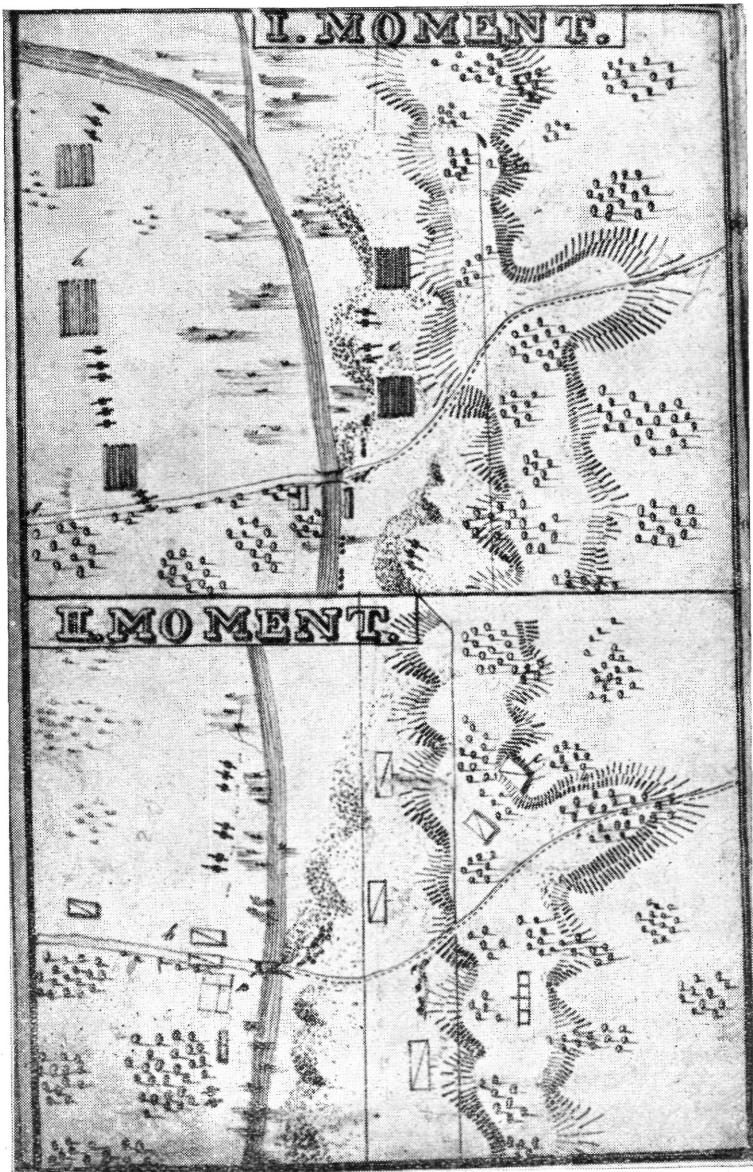
³¹ Fagó Popi hegy, Tótváradtól északra.

³² A napló írója Ó Pankota helyett tévesen Ó-Palánkát ír.

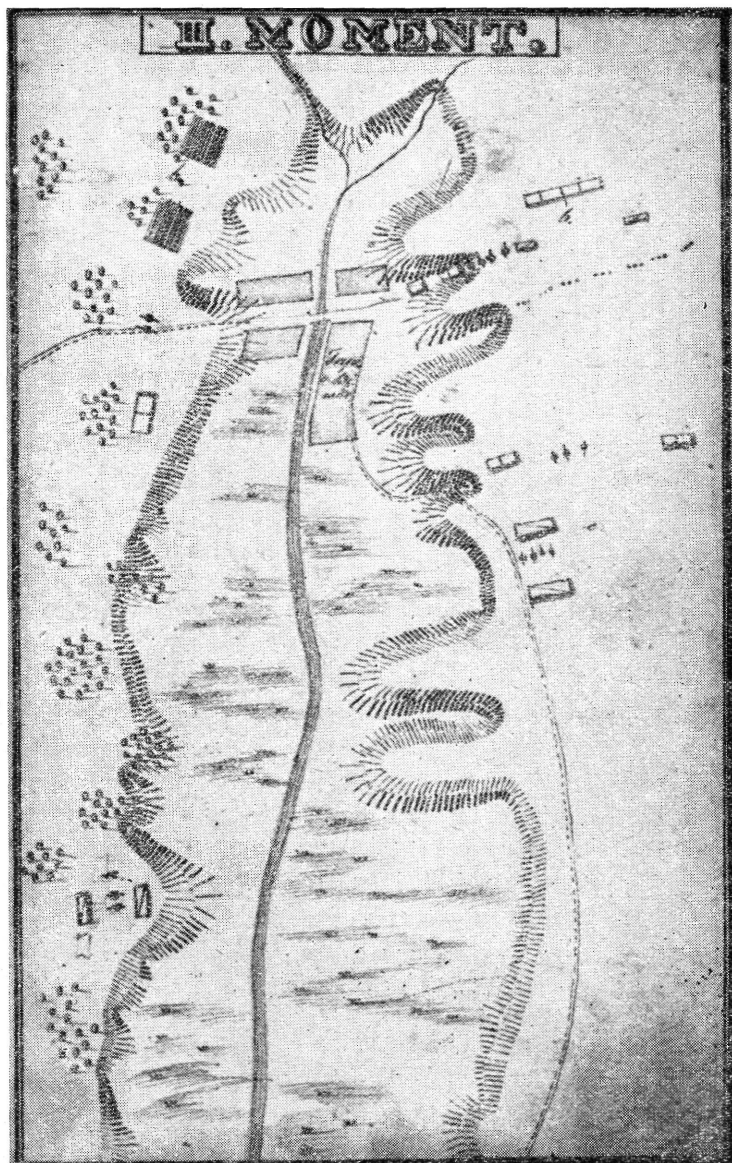
23-a. Aradra vezetének be, hogy Haynau lakásán azon tiszteket, kik mint tisztek szolgáltak a császárnál, valamint a törzstiszteket tőlünk elkülönözték, mink pedig mint rebellisek a Fehérfogadóba záratunk be, itt üres pallón és éhen kelle időznünk.

24-én orvosilag megvizsgáltatván 110 közül 94 katonának soroztatott, kik közé magamat is a sors vete, mely nap ellenségem zászlója alá esküdtettek meg szuronyok között és ágyú torkátúl kényszerítve!!! —

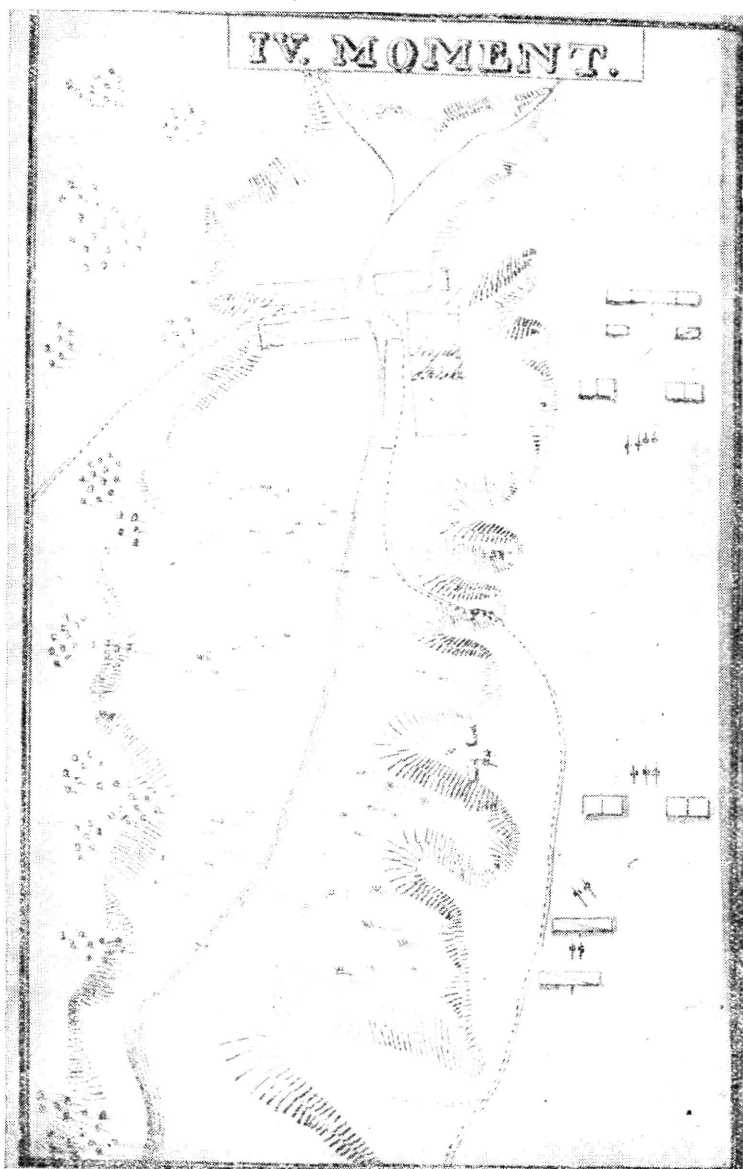
Kovács József
és
Balázs József
százados

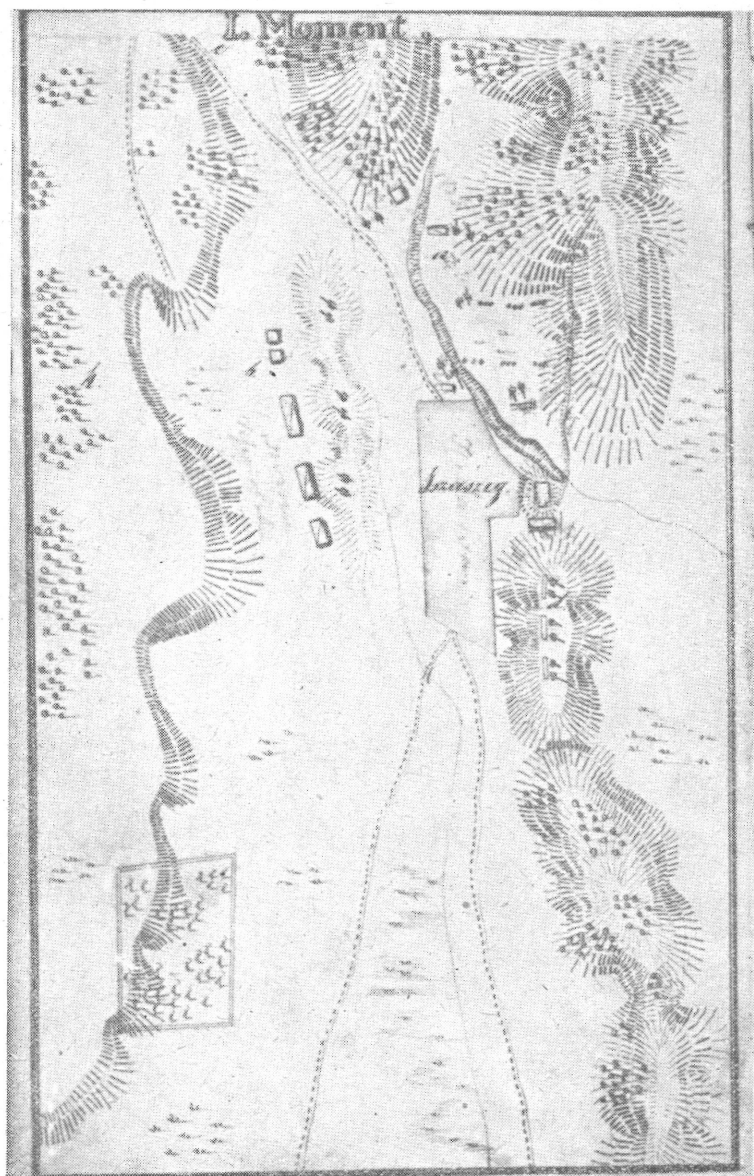
2. sz. vázlat: A tápióbicskei csata I. és II. mozzanata.

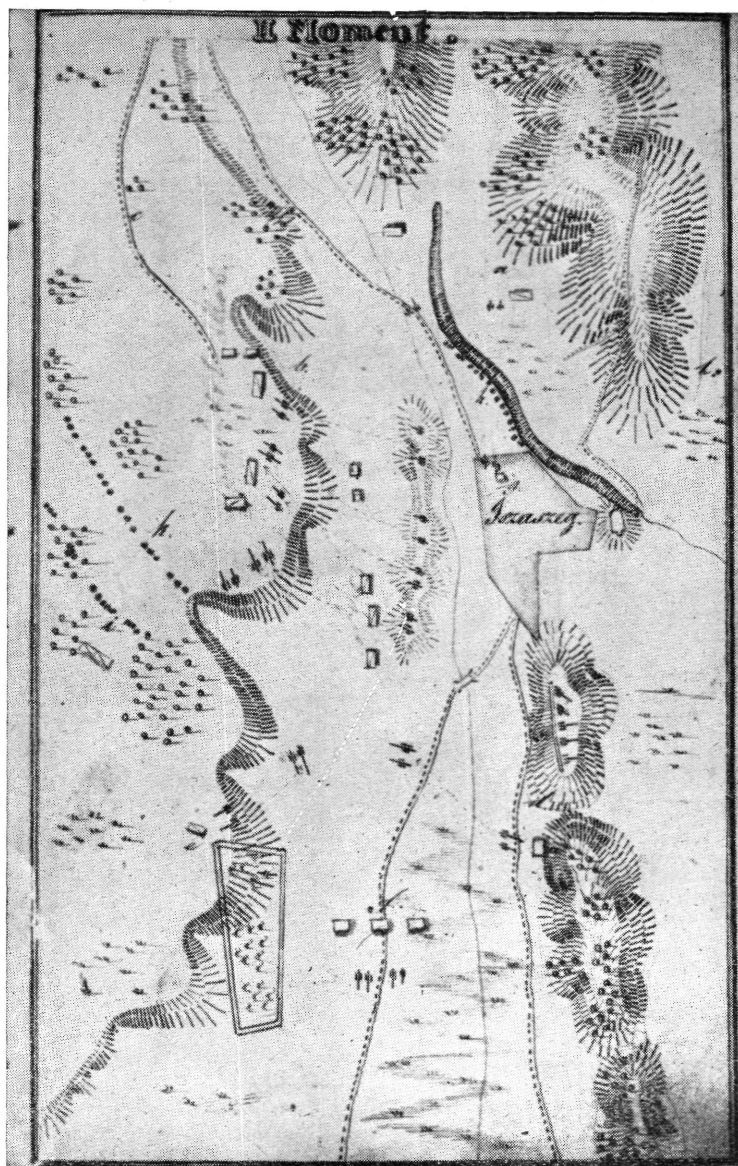
3. sz. vázlat: A tápióbicskei csata III. mozzanata.

4. sz. vázlat: A tápióbszei csata IV. mozzanata.

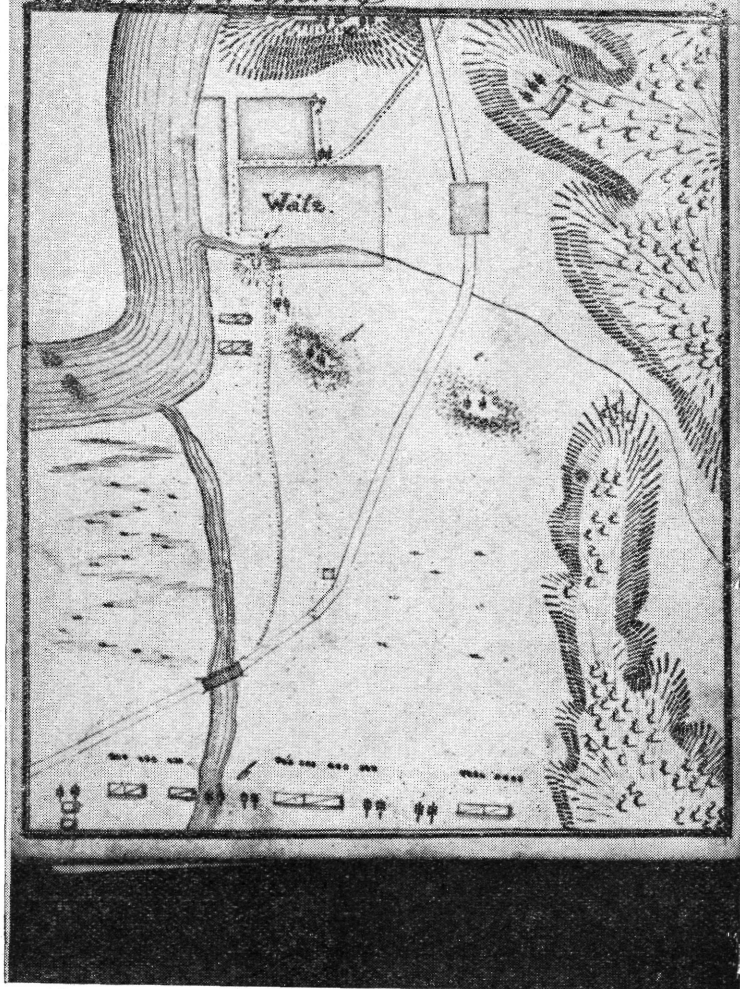

5. sz. vázlat: Az isaszegi csata I. mozzanata.

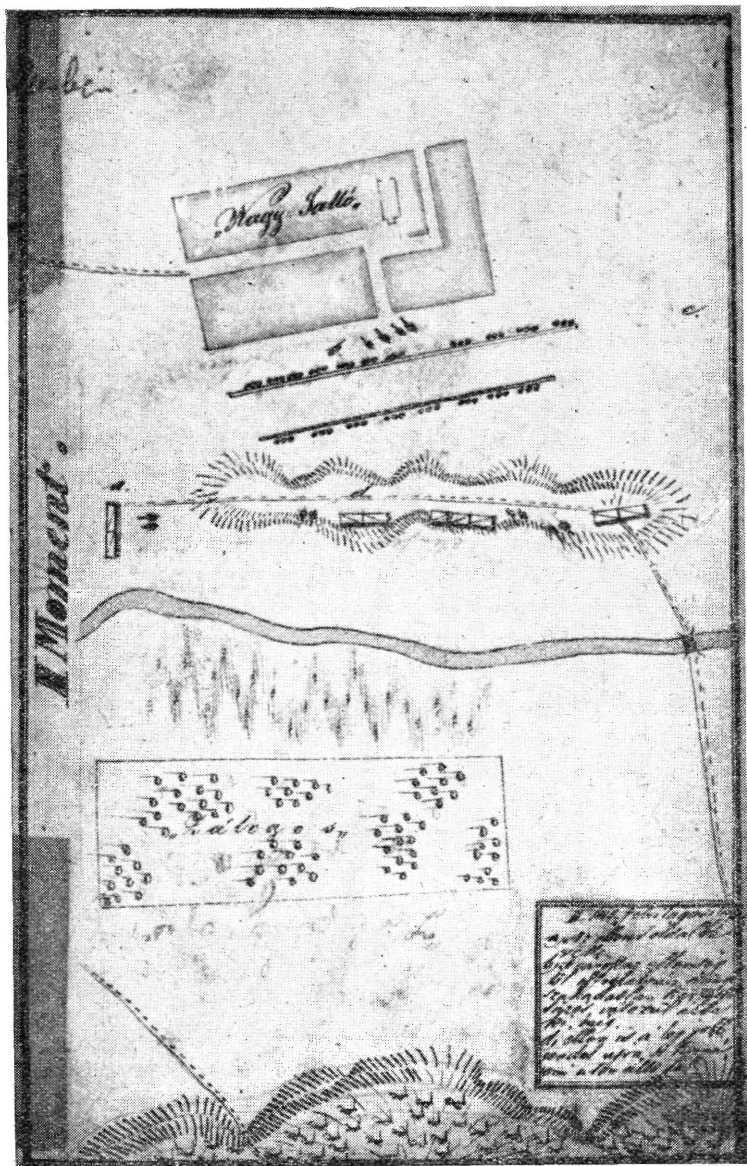

6. sz. vázlat: Az isaszegi csata II. mozzanata.

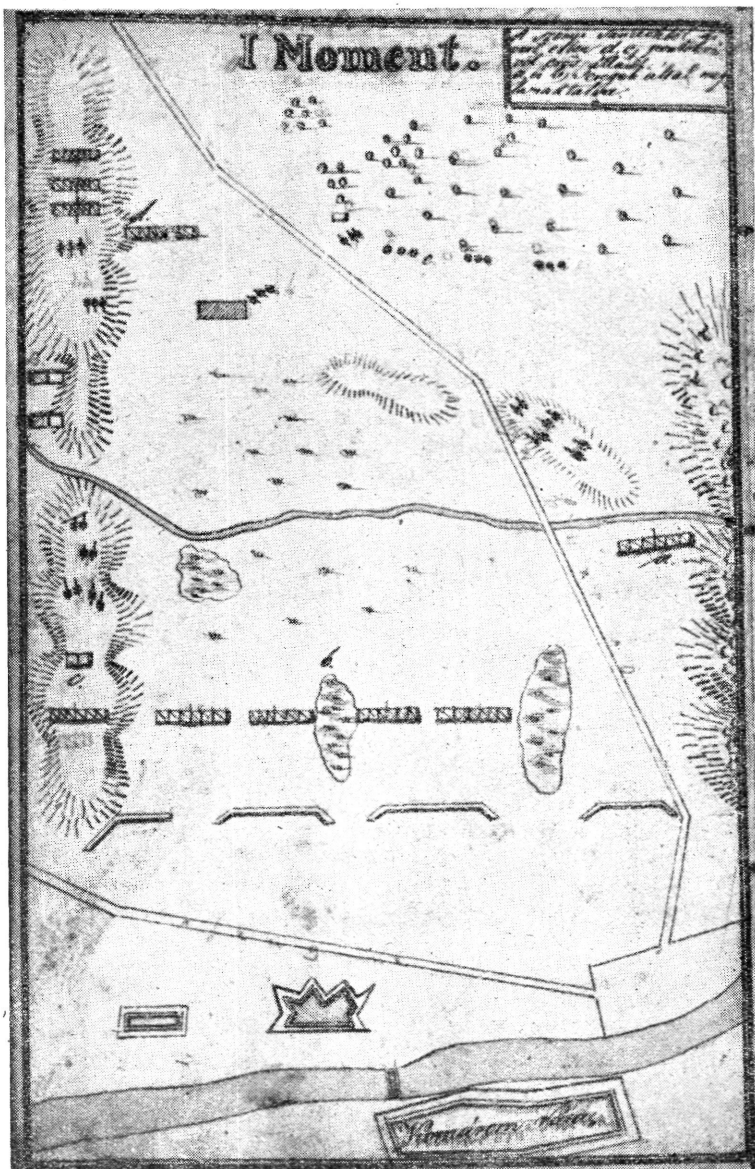
Filmedtanok honid Magyarorszára mentünk
 M. János tiszteletesebb hársóltánok, honid
 az Váczvárosfőid véltik vjzen az elvált
 Józ. eon londa sokhal kovessebb áldorálba
 hazid, mind a Józsefok

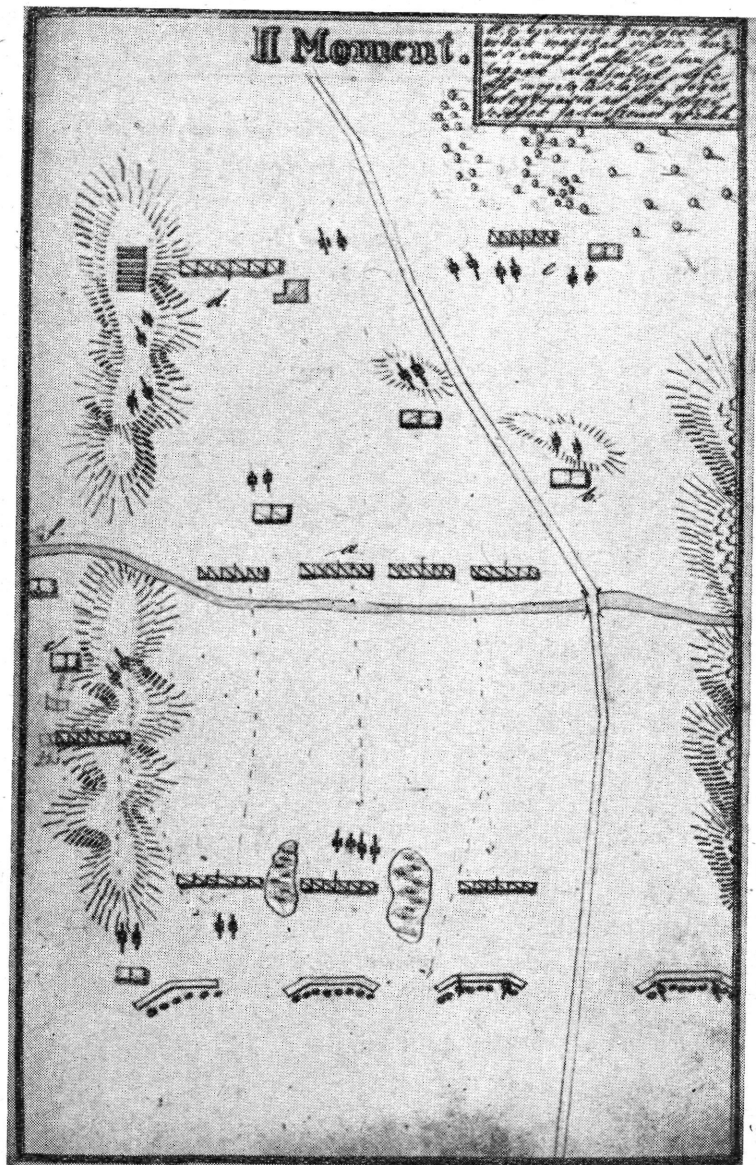
7. sz. vázlat: A váci ütközet.

9. sz. vázlat: A nagysallói csata II. mozzanata.

12. sz. vázlat: A szőnyi ütközet I. mozzanata.

13. sz. vázlat: A szőnyi ütközet II. mozzanata.